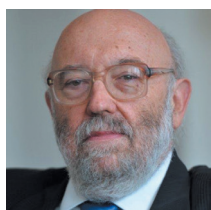

Wymiary sprawiedliwej transformacji

dr
ANDRZEJ KASSENBERG

Instytut na rzecz Ekorozwoju, Ekspert Koalicji Klimatycznej

Hasło „sprawiedliwa transformacja” brzmi szlachetnie, jednak czy jego realizacja jest w ogóle możliwa? Wszak większość interesariuszy – grup społecznych, zawodowych, partii politycznych czy biznesu – ową sprawiedliwość traktuje partykularnie, z myślą przede wszystkim o własnych korzyściach. Jakie mogą być zatem przestrzenie owej transformacji? Jaki jest jej sens i filozofia?

Bardzo często pojawia się ostatnio w przestrzeni publicznej określenie „sprawiedliwa transformacja”. Unia Europejska widzi w jej mechanizmie kluczowe narzędzie służące budowaniu gospodarki neutralnej dla klimatu w taki sposób, by w efekcie zmian nikt nie został pozostawiony samemu sobie. Podkreśla się, że będzie ona koncentrować się na wsparciu potencjalnie najbardziej poszkodowanych zmianami regionów, gałęzi przemysłu czy pracowników. Warto zatem zastanowić się, czy każda – z nazwy sprawiedliwa – transformacja rzeczywiście taką jest.

“ **Unia Europejska w mechanizmie sprawiedliwej transformacji widzi kluczowe narzędzie służące budowaniu gospodarki neutralnej dla klimatu w taki sposób, by w efekcie zmian nikt nie został pozostawiony samemu sobie.**

Różne odcienie sprawiedliwości

Mając powyższe na uwadze postawmy pytanie, co to właściwie oznacza „sprawiedliwa transformacja” i dla kogo ma ona taka być? Nie ma bowiem możliwości, aby była sprawiedliwa dla wszystkich, gdyż różne grupy w różny sposób tę sprawiedliwość rozumieją. Dla rządzących będzie sprawiedliwa, jeżeli zachowa ich przy sprawowaniu władzy. Dla górników i pracowników przemysłu energetycznego – jeżeli zachowane będą miejsca pracy. Dla liderów związku zawodowego – gdy zakonserwuje ich dominującą pozycję. Dla rządzących regionami górniczo-energetycznymi – jeśli utrzymany zostanie spokój społeczny oraz rozwój gospodarczy. Dla organizacji społecznych będzie oznaczała zapewnienie bytu rodzinom. Dla ruchu ekologicznego będzie to dbanie o interes ochrony środowiska i przyszłych pokoleń.

“ **Co to oznacza, że transformacja ma być sprawiedliwa, dla kogo ma być ona sprawiedliwa? Nie ma możliwości, aby była sprawiedliwa dla wszystkich, gdyż różne grupy w różny sposób tę sprawiedliwość rozumieją.**

Jeżeli sięgnąć do tekstów filozoficznych, interesujący pogląd na temat sprawiedliwości prezentuje Emanuel Kant, według którego oznacza ona *etyczną postawę społeczeństwa obywatelskiego, które powstaje dzięki współpracy rozumnych obywateli*. Także według Raportu Brundtland definicja zrównoważonego rozwoju wyraża sprawiedliwość polegającą na tym, że zaspokojenie potrzeb obecnego pokolenia nie może odbywać się kosztem przyszłych generacji.

Czym zatem jest sprawiedliwa transformacja wynikająca z Europejskiego Zielonego Ładu? W moim odczuciu jest to zdecydowane, następujące w krótkim czasie przejście od dziedzin życia społeczno-gospodarczego opartych na wykorzystaniu surowców nieodnawialnych do nowej wizji społeczno-gospodarczej. Przy czym niezbędnym jest, aby była ona jasno zdefiniowana w ujęciu terytorialnym, zrozumiała dla społeczności i podmiotów uczestniczących w transformacji (szeroko partycypacja), będąc jednocześnie powiązaną z klarownie zdefiniowanymi zasadami, procesami i praktykami całego procesu. Transformacja taka powinna zatem określać do czego dążymy i jak mamy się tam dostać – ale w sposób sprawiedliwy.

Transformacja – kiedy jest sprawiedliwa?

Poniżej znajdują się zaproponowane przeze mnie przykłady na to, w jaki sposób można podejść do sprawiedliwej transformacji – począwszy od jej wąskiego rozumienia, na najszerszym skończywszy. Dopiero ich integracja obejmuje całe spektrum dotyczące sprawiedliwej transformacji.

Sprawiedliwość jako zapewnienie korzyści polityczno-pracowniczo-związkowych.

Przykładem takiej ograniczonej sprawiedliwości jest Umowa społeczna dotycząca transformacji sektora górnictwa węgla kamiennego oraz wybranych procesów transformacji województwa śląskiego zawarta 28 maja 2021 roku przez przedstawicieli rządu i związków zawodowych, a także gmin górniczych i zarządów spółek górniczych. Do jej najistotniejszych postanowień zaliczyć należy m.in.:

- dopłaty do wydobycia węgla w nierentownych kopalniach aż do 2049 r.,
- przeznaczenie części przysługujących Polsce środków z UE na „czyste technologie węglowe”,
- gwarancje zatrudnienia,
- szeroką pomoc socjalną.

Rzeczywistą intencją powyższego porozumienia nie jest przyczynienie się do budowania sprawiedliwej transformacji, lecz uzyskanie spokoju społecznego – który leży w interesie rządzących – za sprawą zachowania za wszelką cenę i jak najdłużej miejsc pracy w górnictwie węgla kamiennego, a tym samym zapewnienia funkcjonowania spółek węglowych, w których ważną rolę pełnią związki zawodowe. Tymczasem istotą transformacji nie jest bieżące zaspokajanie potrzeb finansowych pracowników górnictwa i energetyki, lecz wykorzystanie środków finansowych do zbudowania podstaw do rozwoju kapitału społecznego i stworzenia warunków do trwałego rozwoju gospodarczego regionów górniczych, zgodnego z zasadami Zielonego Ładu.

Sprawiedliwość jako dążenie do budowy nowych podstaw rozwoju

Przykład takiego podejścia zaprezentowano w raporcie pt. *Zielona transformacja albo zapaść. Zagłębie bełchatowskie w przededniu zmian*¹. Jak napisano w streszczeniu dla decydentów: *W przypadku regionu bełchatowskiego można mówić o „drugim uśmiechu losu”, bo wyczerpywanie się dotychczas eksploatowanych złóż węgla brunatnego zbiega się w czasie ze zmierzchem energetyki węglowej w Unii Europejskiej, i co bardzo ważne, znaczącym wsparciem finansowym tego procesu w ramach Terytorialnych Planów Sprawiedliwej Transformacji i Europejskiego Zielonego Ładu. Energetyka odnawialna, biogospodarka, gospodarka obiegu zamkniętego to dziś obszary, gdzie rodzą się i są wdrażane pomysły na trwałe oraz zrównoważony biznes, przyciągający coraz szersze rzesze inwestorów. (...) Kluczowe dla powodzenia sprawiedliwej transformacji regionu bełchatowskiego jest jak najszybsze włączenie się wszystkich interesariuszy*

¹ Raport „Zielona transformacja albo zapaść. Zagłębie bełchatowskie w przededniu zmian”. Praca zbiorowa pod red. Maciej Kozakiewicz, Ośrodek Działań Ekologicznych „Źródła”. Łódź 2021.

w proces zmian. Oznacza to konieczność rozwoju współpracy angażującej władze rządowe i samorządowe różnych szczebli, lokalną społeczność, która powinna wyłonić swoich liderów oraz przedsiębiorców i organizacje pozarządowe (NGO-sy). Nie bez znaczenia jest też głos przedstawicieli nauki, mogących pomóc w znalezieniu rozwiązań adekwatnych do lokalnej specyfiki i aktualnego stanu wiedzy. Transformacja ta ma przynieść wiele korzyści, jak m.in.: poprawę środowiska przyrodniczego, pozytywne procesy i trendy w gospodarce i społeczeństwie.

Innym przykładem jest propozycja zawarta w opracowaniu *Sprawiedliwa transformacja w Wielkopolsce Wschodniej – diagnoza i wytyczne*². Przedstawiono w nim rekomendacje działań w perspektywie 2031 r. w podziale na ich odbiorców, w tym m.in.: administrację centralną, samorządową, społeczeństwo obywatelskie, środowisko eksperckie czy lokalnych pracodawców, w tym dominującego w regionie ZE PAK. Sprawiedliwa transformacja proponowana dla Wielkopolski Wschodniej zakłada nie tylko zadbanie o osoby najbardziej nią dotknięte, ale także budowanie nowego rynku pracy i zatrudnienia, dokonanie transformacji energetycznej oraz zadbanie o przywrócenie odpowiednich stosunków wodnych. Podejście to podkreśla, że sprawiedliwa transformacja wymaga zaangażowania na równych prawach wszystkich interesariuszy, bez żadnych wykluczeń.

Sprawiedliwość jako odpowiedzialność za przeszłe zanieczyszczenia

Inspirującym przykładem jest zobowiązanie grupy VELUX, która nie tylko stara się ograniczyć bieżące i przyszłe emisje dwutlenku węgla, dążąc do neutralności klimatycznej, ale także czuje się odpowiedzialna za emisje historyczne od momentu założenia w 1941 r., które łącznie wyniosły 5,6 miliona ton CO₂. Firma podjęła współpracę z WWF i realizuje projekty leśne, które będą przeciwdziałać zmianie klimatu i powstrzymać utratę siedlisk, zachowując bioróżnorodność i poprawiając lokalne źródła utrzymania³.

Sprawiedliwość jako odpowiedzialność za przyszłe pokolenia

Kształtowanie takiego podejścia do transformacji wymaga odniesienia się do koncepcji ciągłego wspomagania regeneracji systemów naturalnych, z którego czerpane są zasoby. Dotyczy to także zasobów społecznych i gospodarczych. Najlepiej widać to na przykładzie regeneracyjnej urbanistyki jako zasady organizacyjnej, która wydaje się atrakcyjna, ponieważ oferuje szereg ważnych nowych możliwości dla lokalnego dobrobytu społecznego i gospodarczego.

Działania wyrażające odpowiedzialność za przyszłe pokolenia mogą zachodzić w obszarach takich jak m.in.: energetyka („słoneczne miasta”, „społeczeństwo 2000 W”), bezpieczeństwo wodne (wodoszczelne miasta), wdrażanie strategii *zero waste*, lokalne zaopatrzenie w żywność, zrównoważona mobilność, usługi ekosystemów czy planowanie rozwoju miast (kultura regeneracyjnej urbanizacji). Przyświeca im wspólny cel, jakim jest uzyskanie jak najwyższych oszczędności ekologicznych (redukcja odpadów, recykling materiałów etc.) oraz wdrażanie jak najszerzych elementów tzw. zielonej gospodarki, w tym zielonych innowacji.

W stronę gospodarki umiaru

Sprawiedliwa transformacja to proces, który nie jest skoncentrowany na korzyściach „tu i teraz”, ani na wybranych grupach społecznych i politycznych. Nie jest to również proces niepodejmujący rozliczenia się z negatywnymi oddziaływaniami na środowisko w przeszłości, ani budujący przyszłej wizji bez pełnego uwzględnienia racji gospodarczych, społecznych i ekologicznych. Sprawiedliwa transformacja to zabezpieczenie interesów osób najbardziej nią dotkniętych, ale w głównej mierze przez tworzenie im nowych szans, a nie koncentrowaniu się na czasowym zabezpieczeniu finansowym. Polega ona zatem w dużej mierze na budowaniu trwałych podstaw ekonomicznych. Nie będzie to możliwe bez szerokiego zaangażowania wszystkich interesariuszy, jak również rozwijania społeczeństwa obywatelskiego otwartego na zmiany oraz w nich uczestniczącego.

2 Fundacja WWF Polska (2021). M. Hetmański, D. Kiewra, D. Iwanowski, P. Czyżak. *Sprawiedliwa transformacja w Wielkopolsce Wschodniej – diagnoza i wytyczne*.

3 https://wwf.panda.org/wwf_news/?738031/velux-partnership-launch

Sprawiedliwa transformacja to zabezpieczenie interesów osób najbardziej nią dotkniętych, ale w głównej mierze przez tworzenie im nowych szans, a nie koncentrowaniu się na czasowym zabezpieczeniu finansowym.

Proces sprawiedliwej transformacji nie może pozostawić po sobie zdegradowanych terenów czy braku choćby częściowej rekompensaty za dokonane zniszczenia, jak i spowodowanie pogorszenia warunków do życia ludzi oraz funkcjonowania różnorodności biologicznej. Niezbędnym jest odpowiedzialnie zderzenie się z tymi problemami i dążenie do ich rozwiązania. Tworzenie i realizowanie w ramach sprawiedliwej transformacji nowej wizji nie może zarazem powodować przyszłych negatywnych oddziaływań na środowisko przyrodnicze (w tym klimat), jak również na społeczności lokalne czy ponadlokalne.

Warto także podkreślić, że podejście wynikające z zasad zrównoważonego rozwoju – a więc służącego budowaniu kompromisu pomiędzy tym, co przyrodnicze, społeczne i gospodarcze – jest już niewystarczające. Trzeba zastosować podejście regeneracyjne, czyli takie, które prowadząc do transformacji dba o permanentne obudowywanie zasobów przyrodniczych (zwłaszcza lokalnych), a także społecznych i gospodarczych. Przyszłość to nie „trochę inna teraźniejszość”, ale alternatywa rozwoju w granicach wyznaczonych przez przyrodnicze systemy podtrzymujące życie na Ziemi oraz dążąca do zaspokojenia niezbędnych potrzeb społecznych w ramach gospodarki umiaru.

O autorze

Dr **Andrzej Kassenberg** – współzałożyciel powstałej w 1990 r. Fundacji Instytutu na rzecz Ekorozwoju i przez blisko 25 lat jej Prezes. Współzałożyciel Fundacji Efektywnego Wykorzystania Energii. Prowadzi działalność naukową w zakresie zrównoważonego rozwoju, specjalizując się w kwestiach energii i ochrony klimatu. Wykładał na wielu polskich i amerykańskich uniwersytetach. Współtwórca i pierwszy przewodniczący Komisji ds. Ocen Oddziaływania na Środowisko przy b. Ministrze Ochrony Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa. W latach 1991-95 i 1999-2000 członek Rady ds. Środowiska i Zagadnień Społecznych przy Prezesie Europejskiego Banku Odbudowy i Rozwoju. Były Przewodniczący Regionalnego Centrum Środowiskowego dla Europy Środkowo-Wschodniej. Laureat wielu nagród, w tym Nagrody Naukowej Polskiej Akademii Nauk, Nagrody „Człowiek Polskiej Ekologii Roku 2005” oraz Nagrody Zielonego Orła z okazji stulecia „Rzeczpospolitej” z tytułem TYTAN i pionier polskiej ekologii.

Wydawca

Partnerzy

SAMORZĄD
WOJEWÓDZTWA POMORSKIEGO

GDAŃSK

Pomorski Fundusz Rozwoju
sp. z o.o. z siedzibą w Gdańsku

Instytucja Samorządu
Województwa Pomorskiego

Partnerzy numeru

Komisja
Europejska

